

De navolging van Christus

De huidige missionaire ecclesiologie gezien vanuit de Vroege Kerk

- door drs. Jan Martijn Abrahamse -

In dit artikel wil ik reflecteren op de manier waarop de huidige (missionaire) ecclesiologie zich verhoudt tot de navolging van Christus (*imitatio Christi*) in vergelijking met de manier waarop dat in de Vroege Kerk gebeurde. De reden om specifiek in te gaan op de relatie tussen de huidige missionaire gemeentestichting en de Vroege Kerk is gebaseerd op de frequent getrokken parallel tussen beide.¹

Robert Webber beschrijft in zijn boek de verschuivingen die hebben plaatsgevonden in de evangelische beweging. Hij zegt daarover: 'These fundamental shifts reflect the influence of the pre-Constantinian Church.'² Met andere woorden in de huidige missionaire kerken is opnieuw het *elan* van de vroege kerk zichtbaar. Hoe verre *lijkt* de huidige missionaire praktijk op de Vroege Kerk?

Hiertoe wil ik eerst aansluiten bij de bovenstaande artikelen om deze vervolgens te plaatsen in een breder perspectief van missionaire ecclesiologie. Daarna wil ik het onderwerp 'navolging' in de Vroege Kerk bezien. Ik zal afsluiten met een algehele conclusie.

Van 'zijn' naar 'worden'

Eduard Groen stelt in zijn inleiding de vraag hoe kerken in de huidige tijd van individualisme en autonomie de navolging aan Christus kunnen blijven vasthouden. Het is daarom opvallend dat juist die 'navolging' een belangrijk onderdeel vormt in de daarop volgende artikelen. Jurjen ten Brinke noemt de 'focus op Jezus' als één van de basispunten van Hoop voor Noord, dat als doel heeft: 'dat mensen de Here Jezus Christus leren kennen als hun persoonlijke Verlosser en Zaligmaker. En méér dan dat. We zien ook graag dat ze Hem als toegewijde discipelen volgen en dat ze hun leven inrichten als christen (volgeling van Christus).'³ Zo ook Oeds blok die zegt: 'In de waarden en praktijk van *Urban Expression* speelt het waagstuk van het 'volgen-achter-Jezus-aan' een centrale rol (...) Het gaat meer om het ontdekken van de stijl en de weg van het koninkrijk vanuit Jezus' leven en onderwijs, die stijl leven en deze weg gaan vandaag.'⁴

Robert Webber koppelt deze hernieuwde nadruk op navolging/discipelschap aan eerste eeuwen van de kerkgeschiedenis. Hij zegt: 'This pre-Constantinian view of the church calls Christians into a visible demonstration of what it means to be a disciple of Jesus. In this view, the primary issue of the church is not to have all the theological issues settled but to be characterized by a commitment to be a disciple.'⁵

Er is een verschuiving van 'een statisch 'christen-zijn' naar 'een dynamisch 'volgen,' een 'steeds meer worden'. Met de woorden van Oeds Blok, er ontstaat 'ruimte voor wat 'onaf' is'.⁶ Christenzijn is niet langer een belijden van leerstellingen, maar is *first and foremost* een levensstijl. Bekering tot Christus is dan geen *momentum* meer, maar een levenslang proces, waarin niet precies duidelijk is 'wie binnen is' en 'wie nog buiten staat'. Zo schrijft Gerrit Jan van der Kolm dat bekering een 'dubbele beweging' is, waarin het niet gaat om 'insider en

---

¹ Zoals bijvoorbeeld in het inleidende artikel door Eduard Groen aan de hand van Robert Webber werd gezegd, zie *Verandering, maar waarheen?*; zie ook Robert E. Webber, *The Younger Evangelicals: Facing the Challenges of the World* (Grand Rapids: Baker Books, 2002), 20, 110, 121; Stuart Murray, *Church after Christendom* (Milton Keynes: Paternoster Press, 2004), 147; zie Martijn Vellekoop, Nico-Dirk van Loo, *Ploeteren en pionieren: Nieuwe manieren van kerk zijn* (Amsterdam: Ark Media, 2009), 91.

² Webber, *The Younger Evangelicals*, 20.

³ Zie Jurjen ten Brinke, p. 1.

⁴ Zie Oeds Blok, p. 7

⁵ Webber, *The Younger Evangelicals*, 110.

⁶ Zie Oeds Blok, p. 7.

outsider', maar 'beiden hebben bekering nodig, tot elkaar en tot God.'⁷ In de woorden van Brian McLaren: 'The new church must (...) be serious about building better Christians out of us all.'⁸ Discipelschap en kerk-zijn moet dan ook niet draaien om een duidelijke afbakening, maar om een "centrum" waarnaar iedereen op weg is.⁹

De groei naar Christus impliceert tegelijk een missionaire roeping: Jezus navolgen in zijn missionaire bediening op aarde. De idee van Jezus als rolmodel zien we toegepast worden binnen de missionaire ecclesiologie. In 2001 schreef kerkplanter en missioloog Stefan Paas het boek *Jezus als Heer in een plat land* waarmee hij een lans wilde breken voor de benadering van Nederland als zendingsland.¹⁰ Het verband tussen de incarnatie van Christus en zending past hij toe op de 'eigen' Nederlandse context.¹¹ Christus' menswording dient als model voor de manier waarop het evangelie moet *incarneren* in een bepaalde cultuur. De kerk behoort deze dienende houding na te volgen in haar evangelisatiepraktijk, waardoor mensen de rust en de ruimte krijgen 'om in hun eigen tempo dichtbij Christus te komen.'¹² Deze gedachte zien we terugkomen in zijn visie op discipelschap in zijn boek *De werkers van het laatste uur* van 2003.¹³ Ook hier heeft de navolging een zeer missionaire spits.¹⁴ Navolging leidt tot navolging; d.w.z. de navolging aan de incarnatie van Christus leidt tot het maken van discipelen, die op hun beurt Christus navolgen.¹⁵ Stefan Paas herdefinieert aldus: 'Een christen is iemand die zich overgeeft aan Jezus als Heer en God: hij is een volgeling van Christus. Dat betekent dat er mensen kunnen zijn die zich dichtbij het centrum bevinden, maar zich er vandaan bewegen: de farizeeërs. Anderzijds zijn er mensen die weinig weten van Christus en nauwelijks christelijk gedrag vertonen, maar toch zijn discipelen zijn: soms zijn dat hoeren en tollenaars. In dit concept is er weliswaar een scherp onderscheid tussen 'christenen' en 'niet-christenen', maar er wordt minder energie besteed aan het definiëren van de afgrenzingen. Daarentegen wordt het centrum steeds weer gezocht en benadrukt, om de categorie in stand te houden.'¹⁶

De navolging wordt zo binnen een missionair kader gezet. Christus staat zo in het centrum van de kerk en van de wereld. Hij is het richtpunt. Christenen 'zijn' niet meer, maar 'worden' steeds meer *zoals* Christus. Dit dynamische karakter wordt benadrukt door te spreken van 'navolging'. Christenen zijn mensen in wording. Ze zijn in een proces van navolging van Christus. Dit perspectief heeft juist in een missionaire setting grote voordelen. Mensen ontmoeten Christus en krijgen de ruimte en de tijd om zich Christus 'eigen te maken'.

Voorbeelden van 'navolging' in de huidige missionaire ecclesiologie

---

⁷ Gerrit Jan van der Kolm, *De verbeelding van de kerk: Op zoek naar een nieuw-missionaire ecclesiologie* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2001), 216-217.

⁸ Brian D. McLaren, *The Church on the Other Side: Exploring the radical future of the local congregation* (Grand Rapids: Zondervan, 1998, 2006), 36.

⁹ Zie Van der Kolm, 220.

¹⁰ Zie Stefan Paas, *Jezus als Heer in een plat land: Op zoek naar een Nederlands evangelie* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2001), 7-8.

¹¹ Zie Paas, *Jezus als Heer*, 30. Hierbij leunt Paas o.a. op Leslie Newbiggin gedachtegoed, zie bijv. *Honest Religion for Secular Man* (London: SCM Press, 1966) of *The Gospel in a pluralistic society* (London: SCM Press, 1989).

¹² Paas, *Jezus als Heer*, 33; zie ook Webber, *The Younger Evangelicals*, 112: 'The image of the church as the "body" of Christ has resulted in a new awareness that the church is the continuation of the presence of Jesus in and to the world. Even though there is only one actual incarnation of God, and that is in Jesus Christ, the church as the "body" participates in the incarnation as an "extension of God's presence in the world.'

¹³ Zie Stefan Paas, *De werkers van het laatste uur: De inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente* (Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum, 2003), 9-10, 170-176.

¹⁴ Zie Paas, *De werkers van het laatste uur*, 119, 125. Hij wijst hier m.n. op 1 Kor. 9:19-23: 'Allen ben ik alles geworden, om er in elk geval enigen te winnen.'

¹⁵ Zie Paas, *De werkers van het laatste uur*, 143.

¹⁶ Paas, *De werkers van het laatste uur*, 173.

Deze veranderde visie op de betekenis van 'christenzijn' vormt een belangrijk bestanddeel in de huidige missionaire ecclesiologie. Hier noem ik een aantal voorbeelden van zowel Nederlandse, als enkele invloedrijke Engelstalige boeken.

Floyd McClung schreef in 2007 een boek over *the simple church*. Hierin schetst hij dat de organische beweging – in plaats van statische kerk – die Jezus begon, gekenmerkt werd door eenvoud en de nadruk op haar missie in de wereld.¹⁷ Discipelschap is zijn visie 'de kern van alles'. McClung definieert discipelschap als 'anderen helpen Jezus te kennen, lief te hebben en te gehoorzamen.'¹⁸ Het gaat daarbij niet om het afbakenen, van wie wel en niet christen, maar om de beweging naar het centrum, naar Christus.¹⁹ Het is de basis waarop McClung kerk-zijn wil vormgeven, een 'beweging van navolging,' van elkaar en bovenal Christus.²⁰ Discipelschap is volgens McClung niet zomaar een optie, het is een gebod. Het is dé manier waarop de kerk zou moeten werken.

Gerben Heitink spreekt in dit verband over het christelijk geloof als 'doorgeefreligie,' waarbij datgene wat gehoord is doorgegeven wordt.²¹ Hij zegt verder: 'Ook de christelijke gemeente is een leergemeenschap of leerling-gemeenschap, waarbinnen het discipelschap, de weg van de navolging geoefend wordt.'²² Kerken moet juist de persoonlijk en individuele oproep van Christus tot navolging serieus nemen.²³ Hij vervolgt: 'Door deze ontwikkeling komt de kerk weer thuis, namelijk daar waar zij twee millennia geleden begonnen is: Kleine mensen in een grote wereld. Mensen geroepen tot navolging door Jezus zelf, verzameld binnen een pluralistisch landschap van gemeenten, uitgezonden in een niet-christelijke wereld, levend vanuit hun geloof en dienstbaar aan anderen.'²⁴

Ronald van der Molen wijst op de Vroege Kerk 'waar de grote nadruk lag op de praktische invulling van het christen-zijn en het standhouden in een vijandige wereld'.²⁵ Hij zegt verder over de kerk van de toekomst: 'Christelijke disciplines zoals gebed, het overdenken van de Bijbel, meditatie, vasten en het uit je hoofd leren van Schriftgedeelten zijn daarbij van wezenlijk belang en bovendien aantrekkelijk voor post-moderne mensen. Gepresenteerd als oefeningen om tot Christus te naderen, zullen deze disciplines hen helpen om volgelingen van Jezus te worden en samen met Hem en andere discipelen hun levensweg te bewandelen.'²⁶

Ook in de *emerging* beweging zien we de gevolgen van deze nadruk op navolging. Gibbs en Bolger merken zelfs op: 'We don't believe in any religion anymore – including Christianity – but we do believe in following Jesus.'²⁷ Jezus is de vertegenwoordiger en uitbeelder van de

---

¹⁷ Zie Floyd McClung, *Ik zie een leger: Kerk-zijn op een andere manier* (Highway Media, 2007), 243-245.

¹⁸ McClung, *Ik zie een leger*, 263.

¹⁹ Zie McClung, *Ik zie een leger*, 247-249.

²⁰ Zie McClung, *Ik zie een leger*, 249: 'Jezus bood niets meer dan zichzelf. Hij was de boodschap. Hij nodigde mannen en vrouwen uit hem te volgen.'

²¹ Gerben Heitink, *Een kerk met karakter: Tijd voor een heroriëntatie* (Kampen: Uitgeverij Kok, 2007), 82.

²² Heitink, *Een kerk met karakter*, 82; Hij wijst er verder op dat de navolging, na het koninkrijk het belangrijkste thema in de synoptische evangeliën, zie Heitink, 135.

²³ Zie Heitink, *Een kerk met karakter*, 162.

²⁴ Heitink, *Een kerk met karakter*, 183.

²⁵ Ronald van der Molen, *Plant een kerk: Visie en inspiratie voor creatieve gemeentestichting* (Amsterdam: Ark Media, 2008), 247.

²⁶ Van der Molen, *Plant een kerk*, 247-248.

²⁷ Eddie Gibbs, Ryan K. Bolger, *Emerging Churches: Creating Christian Communities in Postmodern Cultures* (Grand Rapids: Baker Academic, 2005), 47; McLaren, *The Church on the Other Side*, 39: 'Christians in the new church must really love non-Christians. They must see their mission as helping these uncommitted people become, not "twice as much a child of hell" as we are (see Matthew 23:15), but vibrant followers of Jesus Christ instead.'; Michael Frost, *Exiles: Living Missionally in a Post-Christian Culture* (Peabody: Hendrickson Publishers, 2006), 54: 'That one doctrine alone seems to bother us more than any other. It reminds us of the radical capacity of Jesus the man to seamlessly

betekenis van het Koninkrijk van God. In Nederland zien we dit bijvoorbeeld gestalte krijgen in het boek *Ploeteren en pionieren*, waar Martijn Vellekoop en Nico-Dirk van Loo zeggen: 'Jezus was en is een wereldverbeteraar. En dat is ook onze roeping als we hem navolgen.'²⁸

De navolging aan Jezus staat zo in het teken van de 'tegendraadse Jezus' die het bestaande systeem door zijn levenshouding onder kritiek zette. Een houding die werd gekopieerd in de eerste eeuwen: 'Mensen die zich in de eerste eeuwen bekeerden, kozen voor een totale onderwerping aan Jezus, met grote gevolgen voor levensstijl en veiligheid.'²⁹

Een laatste voorbeeld is het in 2004 gepubliceerde rapport van de Anglicaanse kerk *Mission-shaped church*. Hierin worden handvatten aangereikt voor een missionaire ecclesiologie. Ook hier wordt de nadruk gelegd op de incarnatie als voorbeeld voor de kerk: 'If cultural solidarity with the Palestinian communities of his day was a necessary aspect of Christ's mission, the same principle applies to us.'³⁰ 'A truly incarnational Church is one that imitates, through the Spirit, both Christ's loving identification with his culture and his costly counter-cultural stance within it.' De kerk volgt het voorbeeld van Christus 'in calling people to faith in Jesus Christ, and it is equally committed to the development of a consistent Christian lifestyle'.³¹

Dit waren voorbeelden van de manier waarop het thema navolging wordt verweven met een missionaire ecclesiologie. Kerkzijn is altijd 'in wording'; het is navolging geworden. Mensen die een gemeenschappelijk doel hebben, waarheen iedereen – in eigen tempo – op weg is. Nu willen we bezien welk karakter de navolging had in de tweede eeuw.

Navolging in de Vroege Kerk

Uitdrukkelijk wil ik hier geen uitputtende studie over de navolging in de tweede eeuw bieden, maar doormiddel van een korte schets eventuele parallellen en contrasten met het 'nu' zichtbaar maken.

Ignatius

Ten eerste vinden we belangrijke noties over navolging in de zeven brieven van Ignatius van Antiochië.³² Volgens Ignatius beginnen navolging en discipelschap bij Jezus Christus zelf, die zich in absolute gehoorzaamheid onderwierp aan de wil van de vader. Ignatius zegt: 'weest navolgers van Jezus Christus, zoals hij het weer is van zijn Vader.'³³ Gehoorzaamheid is basis van navolging, het is een levensstijl die overeenkomt met Gods wil.³⁴ Elke gelovige behoort daarom in principe een navolger te zijn van Christus. Maar Ignatius gebruikt de taal van discipelschap en navolging van Christus met name om zijn ideeën over martelaarschap te beschrijven.³⁵ Discipelschap vindt zijn hoogste bestemming in de navolging van de dood

---

embrace humanity and divinity equally and successfully. His example, though impossible to duplicate, is nonetheless a rallying point for us to seek to emulate his lifestyle.'

²⁸ Vellekoop, Van Loo, *Ploeteren en pionieren*, 90.

²⁹ Vellekoop, Van Loo, *Ploeteren en pionieren*, 91.

³⁰ *Mission-shaped church: churchplanting and fresh expressions of church in a changing context* (London: Church House Publishing, 2004), 87.

³¹ *Mission-shaped church*, 82.

³² Dit zijn de brieven: aan de Efeziërs (Ef.), aan de Magnesiërs (Mg.), aan de Tralliërs (Tr.), aan de Romeinen (Rm.), aan Philadelfiërs (Ph.) en aan Smyrnaeers (Sm.). Zie voor de authenticiteit van deze brieven Henry Chadwick, *The Church in Ancient Society: From Galilee to Gregory the Great* (Oxford: Oxford University Press, 2001), 67; Eginhard Meijering, *Geschiedenis van het vroege Christendom: Van de jood Jezus van Nazareth tot de Romeinse keizer Constantijn* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2004), 162 n34; zie voor een uitgebreidere behandeling W.R. Schoedel, *Ignatius of Antioch: A Commentary on the Letters of Ignatius of Antioch*, Hermeneia (Philadelphia: Fortress Press, 1985), 4-7, 11; of Henk Bakker, "Exemplar Domini: Ignatius of Antioch and His Martyrological Self-Concept" (Dissertatie, Rijksuniversiteit Groningen, 2003), 207-212; of Allen Brent, *Ignatius of Antioch: A Martyr Bishop and the origin of Episcopacy* (London: T&T Clark, 2009), 1-13.

³³ Zie Ignatius, Ph. 7; Bakker, "Exemplar Domini," 152-153.

³⁴ Bakker, "Exemplar Domini," 154.

³⁵ Zie Bakker, "Exemplar Domini," 145-146.

van Jezus.³⁶ Hij zegt: 'Door zijn kruis roept hij u, als zijn ledematen, tot zijn lijden.'³⁷ Ignatius beschouwt zichzelf slechts als een beginneling wanneer het op discipelschap aankomt.³⁸ Pas wanneer hij de marteldood is gestorven is zijn discipelschap compleet.³⁹ Het theologische uitgangspunt van Ignatius visie op navolging is het begrip 'eenheid' (*henōsis*).⁴⁰ Een eenheid die in de eerste plaats berust de menswording van Christus zelf.⁴¹ Doordat Christus mens werd *kan* hij worden nagevolgd en *kan* de eenheid met Christus worden bereikt. Zo zegt hij: 'Vuur, kruis, gevecht met de beesten, breken van beenderen, ontwrichten van ledematen, totale verbrijzeling van het lichaam, wrede kwellingen van de duivel, laten ze maar komen, als ik maar bij Christus kom.'⁴² Navolging heeft daarom bovenal betrekking op 'het bereiken van Christus' (*epitugchanein*);⁴³ Het is een delen in zijn lot: 'Staat me toe navolger te zijn van het lijden van God'.⁴⁴ In het lijden en dood wordt de discipel *verenigd* met Christus. Het gaat niet om het sterven zelf, maar om Christus die door de navolging bereikt wordt.⁴⁵ Het is de daad bij uitstek waardoor de vijandige wereld wordt afgewezen, doordat men onttrokken wordt aan de macht van deze wereld.⁴⁶ De navolging is een bevrijding uit de gevangenschap van deze wereld en een bevestiging van 'waar discipelschap' omdat men deelheeft aan de lijdensweg van Jezus.⁴⁷ Treffend zegt Ignatius: 'Het christelijk geloof is geen zaak van overreding maar het imponeert, wanneer het door de wereld gehaat wordt.'⁴⁸

Justinus

Een tweede voorbeeld vinden we bij Justinus de Martelaar. Hoewel het thema navolging niet zo breed is uitgewerkt als bij Ignatius, vinden ook bij hem een aantal belangrijke notities. Jezus Christus is voor Justinus bovenal de Leraar van de waarheid, de vleesgeworden *logos*,⁴⁹ wiens onderwijzing christenen navolgen.⁵⁰ Justinus zegt: 'Zoals we geleerd hebben

³⁶ Zie Bakker, "Exemplar Domini," 147: 'In his letters, we can see that Ignatius explained his martyrdom and his oncoming death as the "act of becoming a disciple (μαθητευσαι) of Jesus Christ. The fight with the beasts in Rome, the complete mauling of his body, and the harassment by the guards are events that are placed by Ignatius in the light of μαθητευσαι and, consequently, given their own significance. This suffering is no longer a normal, unqualified form of suffering but a spiritual imitation of Jesus' passion. Ignatius requests the Roman Christians to allow him to be one who may imitate (μιμητης) the suffering of his God. Imitating Jesus' passion is viewed by him as a sure and direct way of undertaking the process of becoming one of Jesus' disciples.'

³⁷ Zie Ignatius, Tr. 11, 2. (vert. Klijn, 1966); vgl. Ef. 1, 1; 10, 3; Rm. 6, 3; Mg. 5, 2.

³⁸ Zie Ignatius, Ef. 3, 1; Rm. 5, 1; Bakker, "Exemplar Domini," 148-149.

³⁹ Zie Ignatius, Ef. 1, 1;

⁴⁰ Zie Bakker, "Exemplar Domini," 149; Schoedel, *Ignatius of Antioch*, 21-22

⁴¹ Zie Schoedel, *Ignatius of Antioch*, 21: 'Ignatius' doctrine of the incarnation deepens the sense of God's involvement in the phenomenal world and the significance of what is done by human beings in the sphere of the flesh.'

⁴² Ignatius, Rm. 5, 3 (vert. Klijn, 1966).

⁴³ Zie ook Ignatius, Ef. 12, 2; Mg. 14; Tr. 12, 2; 13, 3; Rom. 1, 2; 2,1; 4, 1; 8, 3; 9, 2; Ph. 5, 1; Sm. 11, 1; Bakker, "Exemplar Domini," 150; Schoedel, *Ignatius of Antioch*, 28-29.

⁴⁴ Ignatius, Rm. 6, 3 (vert. Klijn, 1966); Schoedel, *Ignatius of Antioch*, 29-31.

⁴⁵ Bakker, "Exemplar Domini," 152; A.F.J. Klijn, *Apostolische Vaders*, vol.1 (Baarn: Bosch en Keuning, 1966), 39: "Door dit lijden wordt men op de weg van Christus geplaatst."; zie Fox, 449: "In Christianity, it was not so much death as a confession while on trial which brought martyrs their power."

⁴⁶ Zie Ignatius, Ef. 17, 1; 19, 1; Mg. 1, 2; Tr. 4, 2; Rm. 4,3; 7, 1; Ph. 6, 2; Bakker, "Exemplar Domini," 151.

⁴⁷ Zie Bakker, "Exemplar Domini," 155: 'Total union with Jesus occurs exclusively in the bodily passion, for it is, in Ignatius' view, only in this way that Jesus was able to unite with humanity.'; zie ook Larry Hurtado, *Lord Jesus Christ: Devotion to Jesus in Earliest Christianity* (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 2003), 622: 'The idea that the Christian martyr is given a special, prized opportunity to demonstrate discipleship to Jesus appears in virtually all subsequent accounts of Christian martyrdom. Indeed, martyr are described as suffering with Jesus, and Jesus is thought of as there with them in the ordeal.'

⁴⁸ Zie Ignatius, Rm. 3, 3 (vert. Klijn, 1966).

⁴⁹ Zie Justinus, *Apologia* I, 4; 6; 12-17, 19, 21; *Apologia* II, 8.

en overtuigd zijn en geloven dat Hij alleen diegene accepteert die de goede dingen, die in Hem zijn, navolgen, zoals matigheid, rechtvaardigheid en wat behoort tot God die geen naam heeft.⁵¹ Met de leer van Christus doelt Justinus primair op de Bergrede. In zijn apologie geeft hij een uitgebreide behandeling van deze rede als voorbeeld van de hoge moraliteit van de leer van Christus. Het geldt als bewijs dat christenen – ‘de volgelingen van God door zijn Zoon’ – de beste burgers zijn.⁵² De leer van Christus is daarmee vooral een ethische levensstijl.⁵³ Justinus zegt: ‘Want we worden niet geacht te ruziën, noch heeft Hij verlang dat wij slechte mensen navolgen; maar Hij roept ons op de mensen voor te gaan in geduld, vriendelijkheid, weg van schaamte en kwade verlangens.’⁵⁴ Want zo zegt Justinus in zijn tweede apologie: ‘Hij (God) verheugt zich in diegenen, die zijn natuur navolgen.’⁵⁵ Bovendien zegt Justinus dat diegenen die niet leven overeenkomstig de leer van Christus, maar toch zijn naam dragen, gestraft mogen worden.⁵⁶ Net als bij Ignatius zien we ook bij Justinus een koppeling tussen de navolging van Christus en het lijden. Justinus zegt: ‘en wij die eens elkaar vermoorden, maken niet alleen geen oorlog met onze vijanden, maar om geen leugen te spreken en onze ondervragers te misleiden, sterven graag de naam van Christus belijdende.’⁵⁷ En ook: ‘hoewel de dood verordend is tegen iedereen die de naam van Christus onderwijzen of belijden, omarmen en onderwijzen wij het overal.’⁵⁸ Zoals ook voorzeggd is dat een ieder die Christus’ naam zou belijden, net als hij, belasterd zou worden.⁵⁹ Daarom weet ook Justinus dat het onderwijs van Christus hem de dood zal brengen.⁶⁰ Immers de bron van deze leer, Christus zelf, heeft het lijden niet gemedend.⁶¹

Tertullianus

Een derde voorbeeld vinden bij Tertullianus. In zijn bekende verdedigingsschrift (*Apologeticum*) presenteert hij christenen als behorend tot een ‘discipline,’ waarvan Christus ‘de heer en meester’ (*disciplinaeque arbiter et magister*) is.⁶² Christenen zijn door hem onderwezen en behoren getrouw te leven volgens zijn wil.⁶³ Het leven als christen wordt zo door Tertullianus sterk ethisch ingevuld.⁶⁴ Net als Justinus verwijst hij voor de regels van deze discipline naar de Bergrede. Diegenen die zich daar niet aan houden zijn geen ‘discipelen,’ en kunnen daarom ook geen christen zijn.⁶⁵ Christenen zijn namelijk “geen leraren met de mond, maar door hun daden.”⁶⁶ Deze nadruk op het ‘daadwerkelijke leven’ vormt bij Tertullianus ook de basis voor de koppeling tussen navolgerschap en lijden.

⁵⁰ Zie Justinus, *Apologia* I, 5; 8; vgl. *Apologia* II, 2.

⁵¹ Justinus, *Apologia* I, 10.

⁵² Zie Justinus, *Apologia* I, 11, 14-17; zie L.W. Barnard, *Justin Martyr: His Life and Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 1967, 2008), 152, 155: ‘Justin was an intense moralist and Christianity for him issued in morality *par excellence*.’

⁵³ Zie Hans von Campenhausen, *Griechische Kirchenväter* (Berlin: Verlag W. Kohlhammer, 1955, 1977⁵), 16: ‘Das Drängen auf die Praxis und die unbedingte Gewißheit der letzten Überzeugungen ist für Justins Christentum bezeichnend.’

⁵⁴ Justinus, *Apologia* I, 16; vgl. 60.

⁵⁵ Justinus, *Apologia* II, 4.

⁵⁶ Zie Justinus, *Apologia* I, 16.

⁵⁷ Justinus, *Apologia* I, 39; vgl. Von Campenhausen, *Griechische Kirchenväter*, 16: ‘In der Apologie hebt Justin besonders die Feindesliebe, die Geduld, die Keuschheit und Wahrhaftigkeit und vor allem den Todesmut der Christen hervor.’

⁵⁸ Justinus, *Apologia* I, 45.

⁵⁹ Zie Justinus, *Apologia* I, 49; vgl. *Apologia* II, 12.

⁶⁰ Justinus, *Apologia* I, 58.

⁶¹ Zie Von Campenhausen, *Griechische Kirchenväter*, 20; Barnard, *Justin Martyr*, 156.

⁶² Tertullianus, *Apologeticum*, 3; 21; 23; vgl. 45; zie ook David Rankin, *Tertullian and the Church* (Cambridge: University of Cambridge Press, 1995), 91, 93-97.

⁶³ Zie Tertullianus, *Apologeticum*, 45.

⁶⁴ Zie Tertullianus, *Apologeticum*, 45-46.

⁶⁵ Zie Tertullianus, *Apologeticum*, 46.

⁶⁶ Tertullianus, *Apologeticum*, 50.

In een brief over de vraag of christenen mogen vluchten in tijden van vervolging (*De Fuga in Persecutione*) spreekt Tertullianus heel direct over de verhouding van het lijden van Christus en de navolging van zijn discipelen. Vluchten voor vervolging is geen optie voor een christen, volgens Tertullianus. Citerend uit Mat. 10:32-33 legt hij zijn lezers de vraag voor: 'Hij die mij zal belijden, zal Ik ook belijden voor de Vader. Hoe zal hij te belijden, al vluchtende? Hoe te vluchten, al belijdende?'⁶⁷ Een christen is geroepen om te lijden als dat nodig is om de naam van Christus te verkondigen. Want, opnieuw citerend uit Mat. 10:37-38: 'Hij die zijn leven meer waard acht dan Mij, is Mij niet waardig; en hij die zijn kruis niet opneemt en Mij volgt, kan mijn discipel niet zijn.'⁶⁸ Het leven van een discipel van Jezus is voor Tertullianus net als de Meester het kruis dragen en zo achter hem aangaan. Zoals Christus niet vluchtte toen hij werd gearresteerd om later gekruisigd te worden, zo behoren ook zijn volgelingen niet te vluchten.⁶⁹ De weigering om als martelaar te sterven is tegelijk een ontkenning van discipelschap.⁷⁰ Tertullianus: 'Want zoals Christus zijn leven voor ons heeft neergelegd, zo zouden ook wij dat moeten doen voor hem.'⁷¹ Christenen moet hun 'kruis opnemen achter hun Meester, zoals Hijzelf onderwezen heeft'.⁷² Tertullianus' visie op navolging hangt zoals we zien nauw samen met de incarnatie van Christus.⁷³ Want als Christus niet echt mens geweest is, is zijn lijden ook schijn.⁷⁴ En als zijn lijden niet echt is geweest, dan vraagt hij anderen te doen wat hij zelf niet heeft ondergaan.⁷⁵ Navolging – 'christenzijn' – bestaat juist in de navolging van het lijden van Christus.⁷⁶ Want zegt Tertullianus: 'we zijn niet beschaamd om Christus, want we zijn verheugd tot zijn discipelen te worden gerekend, en te lijden om zijn naam'.⁷⁷

Jezus volgen: toen en nu

Hier wil ik de bovenstaande bevindingen onderling vergelijken en daaruit conclusies trekken ten aanzien van de huidige missionaire ecclesiologie.

Ten eerste zien we een grote overeenkomst tussen de Vroege Kerk en de huidige praktijk, namelijk de nadruk op de *gelijkvormigheid aan Christus*. Zowel toen als nu hangt dit nauw samen met Christus' menswording: *doordat Christus naar ons toekwam, volgen wij hem na om bij hem uit te komen*. Er is echter een groot verschil in de wijze waarop dit gestalte krijgt. Waar de 'ethiek van Christus' in de Vroege Kerk vooral zichtbaar werd in het deelhebben aan het lijden van Christus,⁷⁸ vloeit deze in de huidige missionaire ecclesiologie meer voort uit een hernieuwde kijk op evangelisatie in een post-christelijke samenleving. Natuurlijk moeten we bij dit verschil rekening houden met de toenmalige context, waar vervolging om de 'naam van Christus' een aanwezig risico was.⁷⁹ Maar daar mogen we het niet mee wegzetten. Navolging betekende in de Vroege Kerk niet alleen 'goeddoen in de marge,' maar vooral ook het belijden van de naam van Christus in het centrum van de macht (vgl. Mat. 10). Tegenwoordig lijkt de zgn. 'positie in marge' wel verheerlijkt te worden als 'ware habitat' van christenen. Missionaire ecclesiologie zou juist hier van de vroege christenen kunnen leren. Navolging betekent ook *Jezus volgen van de marge naar het centrum*, daar waar de

⁶⁷ Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 7.

⁶⁸ Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 7.

⁶⁹ Zie Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 8-10.

⁷⁰ Zie Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 12: 'Negatio est etiam martyrii recusatio.'

⁷¹ Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 12; vgl. 13: 'Hij die vreest te lijden, kan niet behoren tot hem die leed (*Non potest, qui pati timet, ei esse, qui passus est*)'; vgl. *De Anima*, 55.

⁷² *De Anima*, 55.

⁷³ Zie Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 7; m.n. Tertullianus, *De Carne Christi*, 1-25.

⁷⁴ Zie Tertullianus, *De Carne Christi*, 6.

⁷⁵ Zie Tertullianus, *De Carne Christi*, 7.

⁷⁶ Zie Tertullianus, *Apologeticum*, 3; zie Meijering, *Geschiedenis van het vroege Christendom*, 330.

⁷⁷ Tertullianus, *Apologeticum*, 21; vgl. 30.

⁷⁸ Hurtado, *Lord Jesus Christ*, 624-625.

⁷⁹ Zie bijv. Robin Lane Fox, *Pagans and Christians: In the Mediterranean World from the Second Century AD to the Conversion of Constantine* (London: Penguin Books, 1986), 419ev.

zwakheid van Jezus zichtbaar werd aan het kruis.⁸⁰ Het evangelie van het Koninkrijk is niet uitsluitend voor de zwakken in de marge, maar juist ook voor de macht in het centrum. Om dit concreet te maken; misschien kunnen we hier leren van *Time to Turn, Stop the Traffik, Schreeuw om Leven*. Zonder zelf lid te zijn, ben ik altijd onder de indruk van hun inzet om in de naam van Christus op te komen voor het zwakke; daar waar dat misschien geheel onpopulair en passé is: Het Binnenhof. Zoals Justinus en Tertullianus zich in niet mis te verstane woorden richten tot de keizer, is navolging ook de naam van Christus belijden in het centrum. Om het met de woorden van Michael Frost te zeggen, christenen 'must be prepared to name the name of Jesus in contexts where his name might never be heard.'⁸¹

Een tweede punt van verschil sluit hierbij aan. De 'tegenwoordige navolging' lijkt soms zo gericht op missionair kerkzijn, dat het risico wordt gelopen, dat navolging teveel gezien wordt als een 'bruikbare methode' om *relevant* te zijn. Maar navolging draait exclusief om Diegene die wordt nagevolgd: Christus. Zoals Stefan Paas zegt: 'Het is alleen een voortdurende oriëntatie op Jezus die ons bewaart voor het volgen van andere meesters, die ons slaaf maken.'⁸² Het is niet *the engagement with culture* die wordt nagevolgd, maar Christus die in elke cultuur Heer wil zijn. Het gaat uiteindelijk niet om zijn menswording, maar om zijn koningschap. Stuart Murray zegt: 'Contextualization does not mean designing a church that is captive to the spirit of the age, that is indistinguishable from other organizations, or that embraces uncritically values, structures, and activities that are currently popular.'⁸³ Christenen zijn daarom permanent 'resident aliens' (Stanley Hauerwas)⁸⁴ of 'exiles' (Michael Frost).⁸⁵ Kerken zijn niet alleen geroepen in de wereld te leven, maar in de wereld te leven onder zijn koningschap. De eerste relevantie van de kerk bestaat in de eenheid met haar koning. In zijn exclusieve koningschap vindt de kerk haar relevantie als *dominium Christi*.⁸⁶ Navolging is daarom bovenal *gehoorzaamheid aan Christus*. Wij behoren Christus na te volgen ondanks de context, niet met oog op de context. De navolging aan Christus staat daarom wezenlijk haaks op de cultuur waarin we leven, waarin 'andere goden' worden nagevolgd.

Navolging is sterven aan de wereld, dat is: inburgering in het Koninkrijk van Jezus. Dat is de essentie van het 'niet van deze wereld' (Joh. 17:16): gelijkvormigheid en gehoorzaamheid aan Jezus. Alleen zo is de kerk relevant en alleen zo is zij missionair. Leven hier beneden als mensen van boven:

*'Hoe vele zware verdrukking verdroegen zij,
de apostelen, de martelaren, de belijders en de maagden,
en alle anderen die het voetspoor van Christus verlangden te volgen!
Zij haatten immers in deze wereld hun leven,
opdat zij het zouden bezitten ten eeuwigen leven.'*
(Thomas a Kempis, *Imitatio Christi*, I, 18, 2).

---

⁸⁰ Het is hierbij interessant om de opbouw van het boek Lukas voor ogen te houden. Dit is geheel opgehangen aan het leven van Jezus dat via Galilea (4:14-9:50), Judea en Samaria (9:51-18:34) uiteindelijk eindigt in het centrum, Jeruzalem (18:35-24:53), waar hij door de toenmalige macht werd vermoord, zie bijv. Craig L. Blomberg, *Jesus and the Gospels* (Nashville: Broadman and Holman Publishers, 1997), 140ev.

⁸¹ Frost, *Exiles*, 74.

⁸² Paas, *Jezus als Heer*, 161.

⁸³ Stuart Murray, *Churchplanting: Laying Foundations* (Scottsdale: Herald Press, 2001), 153-154.

⁸⁴ Murray, *Churchplanting*, 155; zie voor Stanley Hauerwas, *Resident Aliens* (Nashville: Abingdon Press, 1993) en *Where Resident Aliens live* (Nashville: Abingdon Press, 1996).

⁸⁵ Frost, *Exiles*, 50ev.

⁸⁶ Zie hiervoor mijn "De kerk als één geheel: Een herwaardering van katholiciteit" (master's thesis, Vrije Universiteit, 2009), 70-71.